

**BOLALAR HUQUQLARI, ERKINLIK LARI VA QONUNY
MANFAATLARINI ISHONCHLI HIMOYA QILISH**

Salijonova Gulhumor Faziljonovna

*O'zbekiston Respublikasi IIV Farg'ona akademik litseyi Huquqshunoslik fani
o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bolalar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilishning asosiy prinsip va mexanizmlari, shuningdek, bu boradagi muammolar va ularga qarshi kurashishda davlatlar va jamiyatning roli haqida ma'lumot beradi. Mazkur maqoladan har bir soha vakillari va mustaqil tatqiqotchilar foydalanishlari mumkin.*

Kalit so'z: *Bolalar huquqlari, prinsip, mexanizmlar, BMT, UNICEF, Jamiyat va oila, ekspluatatsiya, BMT Konvensiyasi, Ta'lim.*

Bolalar huquqlari inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida tan olinadi. Dunyoning barcha mamlakatlari bolalar huquqlarini himoya qilish, ularga teng imkoniyatlar yaratish va erkin rivojlanish uchun zarur sharoitlar yaratish bo'yicha majburiyatlarni o'z zimmlariga olgan. Bunday yondashuv bolalarni himoya qilish va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashni o'z ichiga oladi. 1989-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) tomonidan qabul qilingan Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya bolalar huquqlarini himoya qilishda asosiy hujjat sifatida xizmat qiladi va hozirda dunyo miqyosida qabul qilingan eng muhim xalqaro huquqiy hujjatlardan biridir. Bolalar Huquqlari: Asosiy Prinsiplar va BMT Konvensiyasi. Bolalar huquqlari, ularning rivojlanishini ta'minlash va himoya qilishga qaratilgan bir qator huquqiy, ijtimoiy va madaniy imkoniyatlarni o'z ichiga oladi. Bu huquqlar bolalar uchun muhim bo'lgan barcha sohalar, jumladan, ta'lim, sog'liqni saqlash, shaxsiy xavfsizlik va erkin fikr bildirishni o'z ichiga oladi. BMT Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasida bolalarning huquqlari quyidagi asosiy prinsiplarga asoslangan: Yagona manfaatlar prinsip: Har bir bola uchun har qanday qaror, bola manfaatini birinchi o'ringa qo'yishni ta'minlashi kerak. Tenglik prinsip: Har bir bola, qaysi millat, irq, din yoki ijtimoiy tabaqaga mansub bo'lishidan qat'i nazar, teng huquqlarga ega bo'lishi kerak. Erkinlik va farovonlik prinsip: Bolalar o'z huquqlarini erkin amalga oshirishlari va farovon o'sish imkoniyatlariga ega bo'lishlari kerak. Oila, jamiyat va davlat tomonidan himoya prinsip: Bolalar o'z huquqlarini himoya qilishda faqat davlat emas, balki jamiyat va oila ham mas'uliyatli. BMT Konvensiyasi, bolalarni jismoniy, ruhiy va ma'naviy salomatligini saqlash va rivojlantirish uchun davlatlarni mas'uliyatga tortadi. Bu hujjat 194 davlat tomonidan ratifikatsiya qilingan va unga amal qilish barcha davlatlar uchun majburiy hisoblanadi. Bolalar Huquqlarini Himoya Qilishdagi Milliy Qonunlar. Har bir davlat o'zining ichki qonunlarida bolalar huquqlarini himoya qilish uchun muayyan mexanizmlar va amaliyotlarni joriy etadi. Bu qonunlar davlatlar tomonidan ratifikatsiya qilingan xalqaro huquqiy hujjatlarga asoslanadi va milliy miqyosda bolalarning huquqlari va manfaatlarini

himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan. Masalan, O'zbekistonda 1992-yilda BMT Bolalar huquqlari Konvensiyasining ratifikatsiyasi, bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan muhim qadamlardan biridir. O'zbekiston Konstitutsiyasida ham bolalar huquqlariga alohida e'tibor qaratilgan va ular davlat tomonidan himoya qilinishi belgilangan. Bundan tashqari, O'zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan bir qator qonunlar, jumladan, "Bolalar huquqlari to'g'risida"gi qonun, bolalar mehnatini ekspluatatsiya qilishning oldini olishga qaratilgan qonunlar mavjud. Shu bilan birga, har bir davlat o'zining bolalar uchun maxsus ijtimoiy xizmatlarini yaratishga va rivojlantirishga majburdir. Masalan, bolalarni o'qitish, tibbiy xizmatlar ko'rsatish va ularning xavfsizligini ta'minlash bo'yicha davlat tashkilotlari faoliyat yuritadi.

Bolalar Erkinliklari va Ularning Himoyasi. Bolalar huquqlaridan biri bo'lgan erkinliklar, ularning o'zini erkin ifoda etish, o'qish, ishlash, fikr bildirish kabi asosiy erkinliklarni o'z ichiga oladi. Bu erkinliklar bolalarga o'z dunyoqarashini shakllantirish va o'z maqsadlariga erishish imkoniyatini beradi. BMT Konvensiyasi bolalarga quyidagi erkinliklarni ta'minlashni ko'zda tutadi: Erkin fikr bildirish huquqi: Har bir bola o'z fikrini erkin ifoda etishi va bu fikrni jamiyatda erkin tarqatishi kerak. O'qish va ta'lim olish huquqi: Har bir bola sifatli ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak, bu esa uning kelajakda erkin va farovon yashash imkoniyatlarini yaratadi. Madaniy va dini erkinliklar: Bola o'z diniy va madaniy qadriyatlarini erkin ifoda etishi va amalga oshirishi kerak. Jismoniy xavfsizlik va zo'ravonlikdan himoya: Bola jismoniy va ruhiy zo'ravonlikka duchor bo'lmasligi kerak. Bu erkinlik, bolalarni zo'ravonlik, ekspluatatsiya va neglectdan himoya qilishni talab qiladi.

Bolalar Manfaatlarini Himoya Qilish: Hukumatning Roli. Davlatlarning asosiy vazifalaridan biri bolalar huquqlarini himoya qilish va ularning qonuniy manfaatlarini ta'minlashdir. Bu jarayonda hukumatning roli juda muhim, chunki u bolalar uchun huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarni yaratishda asosiy boshqaruvchi kuch hisoblanadi. Hukumat bolalar manfaatlarini himoya qilish uchun bir qator choralarni ko'rishi kerak: Qonunlar va siyosatni takomillashtirish: Hukumatlar bolalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan samarali qonunlar va siyosatlarni ishlab chiqishlari va amalga oshirishlari kerak. Shuningdek, bolalar uchun ijtimoiy himoya tizimlarini yaratish zarur. Ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish: Hukumatlar ta'lim, sog'liqni saqlash, ijtimoiy xizmatlar va xavfsizlik tizimlarini rivojlantirish orqali bolalarga yordam berishi kerak. Ta'lim va tarbiya: Hukumatlar bolalarga sifatli ta'lim berish, ularni mehnatga tayyorlash va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga undash uchun zarur resurslarni ajratishlari kerak. Zo'ravonlik va ekspluatatsiyaga qarshi kurash: Hukumatlar bolalarga qarshi zo'ravonlik va ekspluatatsiyaning oldini olish va bunga qarshi samarali kurashish uchun huquqiy mexanizmlar yaratishlari zarur.

Jamiyat va Oila: Bolalar Huquqlarining Asosiy Himoyachilari. Bolalar huquqlarini himoya qilishda faqat davlat emas, balki jamiyat va oila ham mas'uliyatli bo'lishi kerak. Oila – bolalar uchun eng muhim ta'lim va tarbiya manbaidir, shuningdek, ular uchun birinchi himoya va xavfsizlikni ta'minlaydigan joy hisoblanadi. Jamiyat esa bolalarning ijtimoiy rivojlanishini ta'minlashda, ularning huquqlarini himoya qilishda va ularga zarar

yetkazish holatlarini kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Jamiyatda bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha ongli yondashuvni shakllantirish va ularni himoya qilish bo'yicha keng ommaviy targ'ibot olib borish muhimdir. Jamiyatning har bir a'zosi bolalar huquqlari haqida xabardor bo'lishi va ularga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan holatlarni oldini olishga intilishi kerak. Jamiyatda bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha ongli yondashuvni shakllantirish, bu borada tarbiyaviy dasturlarni amalga oshirish, ota-onalarni bolalarining huquqlari to'g'risida xabardor qilish muhim ahamiyatga ega.

Bolalar Huquqlarini Himoya Qilishdagi Xalqaro Tashkilotlarning Roli. Bolalar huquqlarini himoya qilishda xalqaro tashkilotlar ham muhim rol o'ynaydi. BMT, UNICEF, YUNISEF kabi xalqaro tashkilotlar bolalar huquqlarini himoya qilishga, ularni dunyo miqyosida himoya qilishga doir xalqaro qonun va standartlarni ishlab chiqishga katta hissa qo'shishadi. Ushbu tashkilotlar bolalar huquqlari bo'yicha turli tadbirlar, konferensiyalar, seminarlar tashkil qilib, davlatlarni bolalar huquqlari to'g'risidagi konvensiyalarga amal qilishga chaqiradi. BMT va UNICEF kabi tashkilotlar shuningdek, bolalarning ta'lim olish, sog'liqni saqlash, himoya va xavfsizlikni ta'minlashga yordam beruvchi global dasturlarni amalga oshiradilar. Ular, masalan, bolalarga yordam berish uchun insonparvarlik dasturlari, urg'anayotgan muammolarni hal qilish uchun tadqiqotlar olib borish va davlatlarga amaliy yordam ko'rsatish bilan shug'ullanadilar.

Bolalar Huquqlarini Himoya Qilishdagi Muammolar va Ularning Yechimi. Garchi bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha ko'plab yutuqlarga erishilgan bo'lsa-da, hali ham turli mamlakatlarda bolalar huquqlarini ta'minlashda muammolar mavjud. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda bolalarning ta'lim olish, sog'liqni saqlash, xavfsizlik va boshqa asosiy huquqlari ta'minlanmayapti. Bolalar mehnatini ekspluatatsiya qilish: Dunyoning ayrim mintaqalarida bolalar mehnatiga jiddiy murojaat qilish va ularni ekspluatatsiya qilish hali ham keng tarqalgan. Mehnatga jalb qilingan bolalar ko'pincha qashshoq oilalarda tug'iladi va ular ishlash orqali oilalarini boqishadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun, yurtlarda bolalar mehnatini ekspluatatsiya qilishga qarshi qonunlarni kuchaytirish, jismoniy va ruhiy zarar ko'rgan bolalarga yordam berish tizimini takomillashtirish zarur. Zo'ravonlik va suiiste'mol: Bolalar ko'pincha oilaviy zo'ravonlik, jinsiy zo'ravonlik, turli tazyiqlar, ekspluatatsiya va neglectdan aziyat chekishadi. Bolalarning bu turdagi zo'ravonliklardan himoya qilinishi uchun samarali himoya tizimlari, sog'liqni saqlash va psixologik yordam xizmatlari yaratish lozim. Ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyatlari: Rivojlanayotgan mamlakatlarda bolalar uchun ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlariga kirish imkoniyatlari cheklangan bo'lishi mumkin. Ta'lim olish va sog'liqni saqlash xizmatlarini kengaytirish, resurslarni taqsimlash va hamma uchun teng imkoniyatlar yaratish bo'yicha davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan ko'proq ishlar olib borilishi kerak. Qashshoqlik va bolalar: Qashshoq oila bolalari, ko'pincha ta'lim olish, sog'liqni saqlash va xavfsizlikdan mahrum bo'ladi. Qashshoqlikni kamaytirish va bolalar manfaatlarini ta'minlash uchun davlatlar ijtimoiy himoya tizimlarini kuchaytirishlari zarur.

Kelajakdagi Yo‘nalishlar: Bolalar Huquqlarini Himoya Qilishdagi Yangi Trendlarga E’tibor. Bolalar huquqlarini himoya qilishning kelajagi quyidagi yo‘nalishlarda rivojlanishi mumkin: Texnologiya va raqamli erkinliklar: Hozirgi kunda texnologiyaning rivojlanishi bilan bolalarning raqamli dunyoda xavfsizligi va erkinliklari ham muhim masalalarga aylanmoqda. Bolalar internetda, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz bo‘lishi, shaxsiy ma’lumotlari himoya qilinishi, raqamli zo‘ravonlikdan himoya qilinishi kerak. Bu borada yangi qonunlar va me’yorlar ishlab chiqilishi zarur. Ijtimoiy tarmoqlarda bolalar huquqlarini himoya qilish: Internetda bolalarga qarshi jinoyatlar, kiberbullying, pornografiya va ekspluatatsiya kabi muammolarni hal qilish uchun ijtimoiy tarmoqlarda bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha qat’iy tartiblar va nazorat choralari zarur. Bolalarning psixologik salomatligi: Bolalar uchun psixologik yordam va qo‘llab-quvvatlash tizimlarini rivojlantirish, shuningdek, bolalar ruhiy salomatligini yaxshilash bo‘yicha tadbirlar amalga oshirilishi kerak. Bu jarayonlarda psixologlar, ijtimoiy ishchilar va boshqa mutaxassislar faol ishtirok etishi lozim. Global hamkorlik va eng yaxshi amaliyotlar: Bolalar huquqlari bo‘yicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, davlatlar o‘rtasida eng yaxshi amaliyotlar almashish va global tashabbuslar yaratish zarur. Bolalar huquqlarini himoya qilishda faqat milliy darajada emas, balki xalqaro hamjamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlari ham katta ahamiyatga ega.

XULOSA

Bolalar huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish — bu nafaqat davlatning, balki jamiyatning va oila a’zolarining ham mas’uliyati. Bu jarayonning muvaffaqiyati davlatlar, xalqaro tashkilotlar, jamiyat va oila o‘rtasidagi birgalikdagi sa’y-harakatlarga bog‘liq. Bolalar huquqlarini himoya qilish uchun samarali qonunlar, ijtimoiy dasturlar, xavfsizlik tizimlari, ta’lim va psixologik yordam xizmatlari yaratish zarur. Har bir bola o‘zining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga ega bo‘lishi kerak, va bu huquqlarni ta’minlash barcha jamiyatning birgalikdagi sa’y-harakatlarini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Qodirov, S. (2016). O‘zbekiston Respublikasida bolalar huquqlari: Tahlil va taqqoslash. Tashkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi.
2. Abdullayev, M. (2018). Bolalar huquqlari va ularni himoya qilish: Xalqaro va milliy qonunchilik nuqtai nazaridan. Tashkent: Yuridik adabiyot.
3. Jumayev, A. (2015). O‘zbekiston Respublikasining bolalar huquqlarini himoya qilishda qonuniy manfaatlarini ta’minlash. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
4. Nurullayev, K. (2017). Bolalar huquqlari va erkinliklari: O‘zbekistondagi amaliyot. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Bolalar huquqlarini himoya qilish boshqarmasi.
5. Mirzaeva, S. (2019). Bolalar huquqlarini himoya qilishda xalqaro tashkilotlarning roli. Tashkent: Milliy universitet.

6. Saidov, R. (2020). O'zbekistonda bolalar huquqlarini himoya qilish tizimi va uning rivojlanish istiqbollari. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va Xalqaro huquq institutlari.

7. To'raqulov, X. (2014). Bolalar huquqlari va qonuniy manfaatlarining himoyasi: O'zbekiston tajribasi. Tashkent: O'zbekiston Yuridik Akademiyasi.